

Candlestickpatronen

De trendrichting op lange termijn is het belangrijkste. Aan de hand van patronen in candlesticksgrafieken, steun- en weerstandsniveaus en stoplossniveaus legt Bas Heijink uit hoe u zelf de trend kunt bepalen.

door Bas Heijink

The trend is everything. Dit is een belangrijk uitgangspunt voor het gebruik van technische analyse (het analyseren van grafieken). Technische analyse is nodig om een idee te krijgen (buiten de fundamentele waarden) hoe een koers zich heeft ontwikkeld. TA richt zich op het analyseren van menselijk gedrag; alle verwachtingen van iedereen (fundamenteel en macro-economisch) zijn verwerkt in de koers. De markt verdisconteert alles, ook geruchten en de koers is niets anders dan het samenkomen van vraag en aanbod. Het belangrijkste punt is de trendrichting voor de lange termijn. Is die stijgend of dalend? Koersdoelen zijn handig als handvat voor het potentieel, maar het belangrijkste zijn stoplossniveaus. Onder welk niveau draait de langetermijntrend en moet u uw visie aanpassen? Omdat een stijgende trend wordt gevormd door hogere bodems, kijk ik vooral naar instapmomenten aan de onderkant. Ik vind dit belangrijker dan het pas kopen bij een doorbraak (als de trend zich al een eind ontwikkeld heeft). Ik probeer continu te kijken of er omkeerp patronen vanuit de candlesticks ontstaan (aan de bovenkant of onderkant van een trend), waar belangrijke steun- en weerstandsniveaus liggen en of er omkeerp patronen ontstaan, zoals wigformaties, hoofd-schouderpatronen.

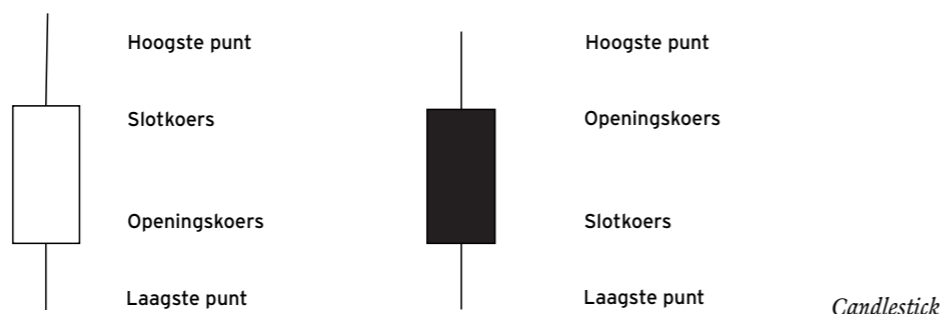
Gaps

Gaps zijn gaten in de grafiek. Deze gaten treden alleen op in barcharts en candlesticks. Op deze grafieken is namelijk ook het hoogste en laagste punt van de dag zien. Als het dieptepunt van een bepaalde dag hoger ligt dan het hoogste punt van de voorgaande

dag ontstaat een zone waarin geen prijs is gevormd, ofwel een gap. Vooral een gap in combinatie met een uitbraak vanuit een bepaald technisch patroon is een sterk signaal.

Candlesticks

Candlesticks zijn van origine Japans. In de oude Westerse analyses werd vooral gebruikgemaakt van een lijngrafiek (alleen

gebaseerd op de slotkoers). Later werden barcharts ontwikkeld die ook per dag de openingskoers en de hoogste en laagste prijs aangaven. Een candlestick gebruikt dezelfde vier gegevens als een barchart, maar dan visueel veel beter zichtbaar. Ook zijn bepaalde patronen te onderscheiden (omkeerp patronen) die niet tot uitdrukking komen in barcharts. Hierboven ziet u twee voorbeelden van een standaard candlestick waarbij de kleur van de candle (body) bepaalt of de slotkoers onder of boven de openingskoers ligt. De kleur van de body (het brede middenstuk tussen de openingskoers en slotkoers) verandert naar zwart als de slotkoers onder de openingskoers ligt (negatieve dag). De shadows (de smalle lijntjes boven en onder de body) worden gevormd

door het hoogste en laagste punt van de dag. Omdat candlesticks uit Japan komen, hebben de patronen vaak een Japanse naam en achtergrond.

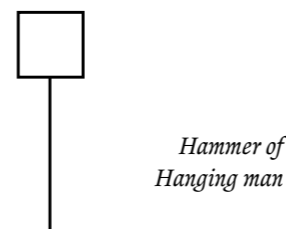
Doji. Een doji wordt gekenmerkt door het feit dat er geen body aanwezig is. Dit betekent dat de openingskoers gelijk of bijna gelijk is aan de slotkoers. Dit is een

evenwichtsday. Vooral als de shadows lang zijn en de doji ontstaat na een aanzienlijke stijging of daling (met eventueel een gap) is dit een krachtig omkeersignaal.

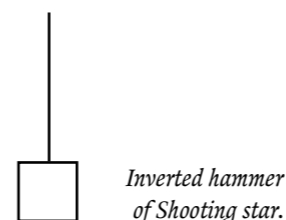

Hammer of Hanging man. Ook hier ligt de openingskoers redelijk dicht bij de slotkoers. De kleur van body is onbelangrijk. De lengte van de shadow aan de onderkant wel. De hoogste koers ligt hierbij gelijk aan de opening of slotkoers. Hoe langer de shadow hoe krachtiger het omkeersignaal. Hierbij

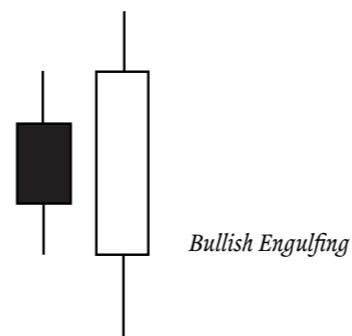
geldt hetzelfde als bij de doji voor het ontstaan na een lange daling of stijging. Het wordt een hammer genoemd na een daling en een hanging man na een stijging.

Inverted hammer of Shooting star. Het omgekeerde patroon van een hammer of hanging man. Ook hier maakt de kleur van de body niet uit. Hierbij geldt dat de laagste koers gelijk is aan de opening- of slotkoers. Het hoogste punt van de dag ligt aanzienlijk hoger, waardoor een lange bovenschaduw ontstaat. Na een daling wordt het een inverted hammer genoemd en na een stijging een shooting star.

Bullish Engulfing. Zeer betrouwbaar omkeerp patroon na een daling. De kleur van de body's zijn hierbij wel belangrijk. Een vereiste is ook dat de body van de tweede witte candle (dag 2) de zwarte body van dag 1 geheel omvat. De lengte van de shadows is hierbij van ongeschikt belang. Bij een bearish engulfing zijn de kleuren van de candles omgekeerd en dit wijst op topvorming.

Bas Heijink is Senior Technisch Analist van het ING Investment Office. Deze tekst is opgesteld op basis van zijn eigen kennis gecombineerd met betrouwbare bronnen.

Patronen in grafieken

Enkele patronen die over meerdere dagen of weken en soms maanden in grafieken kunnen ontstaan.

Hoofd-schouderpatroon. Waarschijnlijk het meest betrouwbare omkeerp patroon dat er bestaat. In de grafiek (blauwe deel) staat een omgekeerd hoofd-schouderpatroon afgebeeld. Dit patroon wordt vaak gevormd

tijdens een bodemproces. S1 en S2 zijn de twee schouders en H is het hoofd. Geen van de schouders mag voorbij het hoofd komen en tijdens de ontwikkeling van dit patroon moet het volume afnemen. Het patroon wordt afgemaakt als de zogeheten neklijn wordt doorbroken. Het koersdoel is te berekenen door het verschil tussen de neklijn en het hoofd op te tellen bij het niveau van de neklijn op het moment dat na de tweede schouder de neklijn wordt gebroken. Vaak vindt hierna een toename in het volume plaats en enkele dagen later nog een terugtest (correctie) naar de neklijn als bevestiging. Een gewoon hoofd-schouderpatroon is de gespiegelde versie en komt vaak voor tijdens een topvormingsproces.

Stijgende wig. Zie het oranje deel in de onderstaande grafiek. Een stijgende wig is een stijgende driehoek, waarbij de toppen langzamer stijgen dan de bodems. Deze lijnen komen dus ergens samen. Dit zijn vaak patronen van hooguit enkele weken. Bij een stijgende wig neemt de verkoopdruk steeds verder toe (resultierend in steeds lagere toppen), dus een negatief patroon. Na ongeveer driekwart in de tijd wordt dit patroon vaak aan de onderkant gebroken, waarna de gehele beweging wordt gecorrigeerd (zie voorbeeld.). Een dalende wig is het tegenovergestelde en een positief patroon (bodems dalen minder snel dan de toppen).

Betrouwbare omkeerp patronen

Trendmeten

Wanneer bent u in staat om consequent te handelen? Als u inzicht heeft in richting en spanning in de markt door goed te kijken en te meten. Aan de hand van twee indicatoren leg ik uit hoe u de trend kunt meten.

door Nico Bakker

Standaard RSI

Beleggers die technische analyse-technieken gebruiken kennen ongetwijfeld de standaard RSI, de Relative Strength Index van Welles Wilder. Ik zal u niet vermoeien met wiskundige formules, maar ik wil u wel vertellen wat de praktische toegevoegde waarde is van de RSI. Ik zie de RSI als een spanningsmeter. De indicator geeft aan in hoeverre er sprake is van overspannenheid aan de bovenkant of onderkant van de markt. Anders gezegd, kopers kunnen te enthousiast zijn en daardoor de koers relatief gezien te ver omhoog drukken. Andersom gebeurt ook, wanneer de verkopers te enthousiast zijn en de koers relatief gezien te ver in elkaar drukken. Nu gaat het erom om objectief te meten

wanneer er sprake is van overspannenheid.

Welles Wilder heeft hiertoe eind jaren zeventig de RSI ontwikkeld, een indicator die altijd beweegt op een schaal van 0 tot 100. Als de RSI in de zone 70 tot 100 bivaakkeert is er sprake van overdreven koopstemming; hij noemt dit een overboughtsituatie. Als de RSI in de zone 0 tot 30 beweegt, is er sprake van overdreven verkoopstemming, een oversoldsituatie.

Praktische consequentie van een overboughtsituatie is topvorming met aansluitend een mogelijke correctiebeweging. Een RSI in een oversoldstand indiceert mogelijke bodenvorming en een kortstondige opleving in de koers.

Dynamische RSI

Door basiselementen van bestaande indicatoren met elkaar te wisselen, ontstaan nieuwe indicatoren. Op deze manier is de Dynamische RSI geboren. De signalering van de standaard RSI wordt hierdoor dynamisch. Met andere woorden, de signalering wordt gecorrigeerd voor beweeglijkheid. Dit impliceert dat de markt soms pas boven 80 overbought is, of reeds onder 40 oversold. Niet alleen standaard boven 70 of onder 30. Marktgedrag is immers dynamisch, niet statisch. De RSI geeft dus interessante signalen af als de indicator in overbought- of oversoldgebied bivaakkeert. In geval van de Dynamische RSI is er sprake van een overboughtsituatie als de RSI boven de bovenste beweeglijke lijn beweegt. Onder de onderste beweeglijke lijn is er sprake van een oversoldsituatie. Op de grafiek hieronder staat de Dynamische RSI afgebeeld van de AEX op weekbasis. Er is een tweede signalering op de RSI en dat noemen wij divergentie. Er is sprake van positieve divergentie als de koers twee of meer lagere bodems laat zien, terwijl de RSI reeds hogere bodems neerzet. Het spanningsmetertje geeft in dit geval aan dat de lagere bodenvorming overdreven is. Negatieve divergentie treedt op als de koers twee of meer hogere toppen laat zien in combinatie met lagere toppen op de RSI. Veelal leidt dit tot forse koerscorrecties. Momenteel doen zich geen divergenties voor op de Dynamische RSI van de AEX. Een laatste signalering zit verborgen in het onderlinge verloop van de dynamische lijnen. Als er sprake is van afnemende beweeglijkheid, zullen de banden naar elkaar toe kruipen. Dit komt natuurlijk door het

Dynamische RSI van de AEX-index

gebruik van standaarddeviaties in de formule, dat begrijpt u. Welnu, als het speelveld tussen beide lijnen heel krap wordt, is dit een voorbode voor een koersexplosie, beter gezegd een volatility breakout. In de praktijk leidt dit veelal tot een felle significante koersbeweging.

MACD

De MACD (ofwel Moving Average Convergence Divergence) is afgeleid van het basisinstrument de EMA, ofwel Exponentieel Moving Average. De EMA is een van de varianten uit de categorie voortschrijdende gemiddelden. Er worden bij de MACD drie EMA's gebruikt, de 12-, 26- en 9-gemiddeldelij. TA-goeroe Gerald Appel heeft deze parameters in de jaren zeventig als standaardinstelling geïntroduceerd. De 12- en 26-EMA's horen bij elkaar, zij vormen het eerste component van de MACD. Beide lijnen filteren ruis uit de grafiek. Dat is gebruikelijk voor een gemiddeldelij. Nu gaat het erom wanneer de korte EMA de lange EMA snijdt. Dat zijn de signalen die van belang zijn, zegt Appel. Bij een opwaartse of neerwaartse kruising van beide lijnen zullen de EMA's van elkaar weggelopen (divergeren). Na verloop van tijd zoeken ze elkaar ook weer op, ze kruipen naar elkaar toe (convergeren). Een MACD is derhalve het verschil tussen twee EMA's (MA), die vervolgens naar elkaar toekruipen (convergeren) of weglopen (divergeren). Op de AEX-weekgrafiek hieronder is dit de rode lijn.

MACD Triggerlijn

Vervolgens gaat het erom te weten wanneer de MACD significant van richting gaat veranderen. Wanneer gaat de rode lijn toppen of bodemen, om daarna een tegenovergestelde richting in te slaan? Om daar door objectieve metingen achter te komen, wordt een derde EMA, de 9-EMA, als tweede component toegevoegd. Deze 9-EMA is het voortschrijdende gemiddelde van de rode lijn, niet van de koers zelf. Het is als het ware een dubbele filtering. De 9-EMA van de 12-26-EMA wordt triggerlijn genoemd, de blauwe lijn op de grafiek. U ziet het al, als de rode lijn de blauwe lijn kruist, gaat de MACD-lijn normaal ge-

Nico Bakker is bestuurder van Bakker Technische Analyse Consultancy BV en een onafhankelijk analist.

sproken daadwerkelijk van richting veranderen. Het snijpunt van de rode met de blauwe lijn is dan het signaal voor een significante koersverandering. Het verschil tussen beide lijnen wordt op de grafiek veelal extra weergegeven met een histogram op de nullijn. Blauwe streepjes boven nul indiceren dat de rode lijn boven de blauwe lijn ligt. Streepjes onder nul indiceren het tegenovergestelde.

Trend en trendcorrecties

De interpretatie die Gerald Appel aan zijn MACD geeft, is vrij simpel. Bij een upcross van de MACD met zijn triggerlijn (rood kruist blauw omhoog, histogram is positief) dan start er een koersstijging. Bij een downcross zal er normaal gesproken een dalende beweging starten. Als zodanig is er altijd een signaal actief, er is immers altijd een upcross of een downcross actief. Als trendvolgende

indicator, want dat is de MACD, zit er echter meer in het vat. Waarom geen gebruik maken van de crossovers met de nullijn? Ik heb hiertoe een eigen set van signaleringen opgetuigd die ik u graag meegeef.

Op de eerste plaats start er een dalende trend op het moment als beide lijnen de nullijn neerwaarts kruisen. Op de grafiek is dit bij punt A het geval. Anders gezegd, punt A krijgt het signaal downtrend. Bij punt B kruist de rode lijn de blauwe lijn, ofwel de MACD kruipt terug richting de nullijn. Maar de conditie downtrend is nog steeds valide. Dus krijgt punt B het signaal downtrendcorrectie mee. Het gaat hier om een opleving binnen de downtrend. Vervolgens snijden de rode en blauwe lijn elkaar weer bij punt C. De correctie is voorbij, de downtrend kan worden vervolgd. In mijn setje van regels krijgt punt C dan ook het signaal downtrendcontinuatie mee.

Kortom, de signaleren downtrend, downtrendcorrectie en downtrendcontinuatie weerspiegelen op een duidelijkere manier hoe het beleggingslandschap er uitziet. Het omgekeerde geldt natuurlijk ook. Zo start er bij punt D een uptrend, wordt er bij punt E een correctie ingezet (uptrendcorrectie) en wordt bij punt F de uptrend weer hervat (uptrendcontinuatie). 📊

MACD (rood) en 9-EMA (blauw) en de AEX-index

